

BONEFELDOVA FUNDAMENTÁLNÍ KRITIKA VYŠINUTÉHO SVĚTA KAPITÁLU

Werner Bonefeld, *Critical Theory and the Critique of Political Economy: On Subversion and Negative Reason* (New Delhi, London, Los Angeles, New York: Bloomsbury Academic, 2014), 256 s. ISBN 978-1441161390

Během psaní této recenze nebyl
vyvlastněn žádný kapitalista.

Werner Bonefeld napsal knihu, která usiluje o hlubší integraci Marxova projektu kritiky politické ekonomie a kritické teorie, přičemž z myšlenkového odkazu frankfurtské školy využívá zejména negativní dialektiku Theodora W. Adorna. Protože však u nás není Bonefeldovo jméno příliš známé, uvedme, že se jeho dílo začíná ve druhé polovině 80. let minulého století, kdy vstoupil do anglofonní marxistické debaty o povaze státu. Bonefeld do anglickojazyčného prostředí přinesl a systematicky v něm rozvíjel perspektivy německého nového čtení Marxe (*neue Marx-Lektüre*), jež odmítá různé scientistní (strukturalistické i pozitivistické) varianty rekonstrukce Marxova díla. Zakládající autoři *neue Marx-Lektüre*, Adornovi žáci a Bonefeldovi učitelé Hans-Georg Backhaus a Helmut Reichelt interpretují Marxovu materialistickou kritiku kapitalismu v návaznosti na kritickou teorii frankfurtské školy důsledně dialekticky. Jejich teoreticky hutné texty často tematizují homologii mezi Marxovou a Hegelovou logikou odvozování kategorií, která plyne z historicky založené a totalizované perspektivy u Marxe i u Hegela, a vytváří tak zásadní a nepřeklenutelný rozdíl mezi tradiční akademickou ekonomikou a Marxovou kritikou této disciplíny. Bonefeld ve Spojeném království zprvu působil v Edinburghu, kde spolu s Johnem Hollowayem a Richardem Gunnem založil malý, ale vlivný časopis *Common Sense*. Jejich spolupráce pokračovala v první polovině devadesátých let, kdy v součinnosti s Kosmasem Psychopedisem editují tři sborníky *Otevřeného marxismu* (*Open Marxism*). Otevřený marxismus, jehož je Bonefeld čelným představitelem, klade důraz na imanentní negativitu a nestabilitu kapitalistických sociálních forem a na radikální kritiku kapitalismu coby společenské formace založené na antagonistickém sociálním vztahu práce a kapitálu. Praktické uskutečnění kritiky kapitalismu proto neznamená jeho reformu „ve prospěch pracujících“, nýbrž zrušení sebereprodukce člověka skrze reálné

abstrakce akumulace kapitálu, tedy odstranění konstitutivních premis kapitalistické sociální produkce a reprodukce. Bonefeld později odchází do Yorku, stává se profesorem a ve své práci se věnuje různým tématům, jako jsou krize a restrukturalizace keynesiánského kapitalismu, ideologické kořeny neoliberalismu, fašismus a antisemitismus, stát a globalizace či interpretace Marxových konceptů původní akumulace kapitálu, třídy a abstraktní práce.

Recenzovaná kniha je rozdělena do čtyř částí a deseti kapitol, které na sebe navazují, resp. porozumění argumentu jisté kapitoly předpokládá obeznámenost se všemi kapitolami předcházejícími. V první části Bonefeld vyjasňuje svůj projekt kritiky politické ekonomie jako kritické sociální teorie, v části druhé interpretuje stěžejní koncepty kritiky politické ekonomie, přičemž se vymezuje proti způsobu jejich ztvárnění, jenž tak či onak naturalizuje kategorie kapitalistického výrobního způsobu a nechápe jejich dialektickou expozici v teorii jako prostředek imanentní jeho kritice kapitálu. Třetí část přechází od teoretické diskuze k analýze sociálních jevů, zabývá se institucemi státu, práva a světovým trhem. Ve čtvrté části analyzuje Bonefeld zvláštní povahu kapitalistického antisemitismu, který demaskuje coby mystifikovanou podobu antikapitalismu – jako specifickou ideologii, v níž fungují židé jako personifikace kapitalistických abstrakcí. Závěrečná kapitola se vrací k pojmu kritiky, aby nastínila jeho subverzivní praktickou dimenzi, která se v sociální realitě kapitalismu odehrává jako komunistické hnutí. Soud kritického rozumu o existujících společenských vztazích je svrchovaně negativní, protože jeho uskutečnění vyžaduje nikoli pouze hlubší teoretickou kontemplaci, ale především určitou negaci vztahu práce a kapitálu. Všechny kapitoly knihy vycházejí z již publikovaných statí a esejů, jejichž argumentaci dále rozvíjejí; i ten, kdo se o Bonefeldovu práci systematicky zajímá, nalezne v díle rozšíření jeho kritické teorie o hlubší perspektivy. Autorský styl není akademicky sterilní: myšlenky jsou často ilustrovány ve zkratce načrtnutými obrazy, jejichž eidetismus na čtenáře jistě zapůsobí. Bonefeld píše velmi hutně až dusně a snad je to i jeho záměr: účinek, kterého takto dosahuje, odpovídá agonické povaze prozkoumávaného předmětu, jímž je reifikovaná a zároveň reifikaci vzdorující existence člověka v třídně rozdělené společnosti.

První dvě části knihy, v nichž se rekonstruuje pojmová podstata kapitalismu, charakterizuje kritické vyrovnávání se s teoretiky hodnotové formy (*value-form theory*), k nimž se řadí jak autoři *neue Marx-Lektüre*, tak anglofonní marxističtí badatelé Moishe Postone a Christopher J. Arthur. Bonefeld oceňuje mnohé vhledy teorie hodnotové formy do Marxova díla (například interpretaci kapitálu coby automatického subjektu sociálního vývoje jako fetišistického způsobu, jímž se jeví kapitalistická realita; systematický důraz kladený na specifickou konceptualitu kapitalismu; rekonstrukci rozpuštění lidské produktivní činnosti v kapitalistickém výrobním procesu jako nevědomou inverzi člověka v moment akumulace kapitálu). Avšak kritizuje na ní nedostatečný záběr na antagonickou podstatu vztahu práce a kapitálu stejně jako absenci analýzy kapitalistických sociálních institucí. Bonefeld ve čtvrté kapitole argumentuje, že konstitutivní premisou procesu zhodnocování hodnoty je existence třídy a třídního boje. V pátém oddílu svou tezi osobitě rozvíjí

interpretací Marxova konceptu původní akumulace nejen jako historického procesu, který se odehrál v počátcích kapitalismu, ale i jako procesu geneze kapitalistické konceptuality: původní akumulace ustavila akty násilného vyvlastnění „svobodnou“ pracovní sílu, která vstupuje do námezdního vztahu, aby svou činností zhodnocovala hodnotu. Původní akumulace se tak účinkem své realizace stala „běžnou“ akumulací kapitálu. Její násilí přetrvává v instituci práva, a tak vytváří civilizovanou normalitu kapitalismu, aby se jakožto násilí projevilo ve chvíli, kdy se centrální kapitalistická abstrakce růstu hodnoty ocitá v ohrožení. Bonefeldova teoretická argumentace je systematicky vystavěná, poměrně originální, značně sofistikovaná, a proto i přesvědčivá. Novým prvkem oproti dřívějšímu je vstřícná recepce myšlenek Michaela Heinricha,¹ s nímž v poslední době Bonefeld příležitostně spolupracuje a jehož práce jej v některých ohledech ovlivnila.

Třetí a čtvrtá část rozvíjeji kritickou teorii sociálních institucí, přičemž stavějí na předchozí diskusi kapitalistické konceptuality, na tematizaci abstraktní sociální esence, jíž je objektivizace lidské práce na pojmovém podkladě zhodnocující se hodnoty. Bonefeld odmítá nahlížení světového trhu jako entity stojící proti trhům národním, aby dokládal, že jakákoli národní ekonomika existuje jako integrální součást globálního procesu akumulace kapitálu. Podobně patří ke kapitalistické konceptualitě tendence ke krizím, skrze něž se kapitalismus konfliktně reprodukuje. Kapitola o státu jako politické formě kapitalistických sociálních vztahů je vrcholem celé knihy. Bonefeld, jenž se otázkami spojenými s kapitalistickou státní formou zabývá od začátku své akademické dráhy, zde mistrně denuncuje neoliberalismus coby politickou teologii státu. Vzhledem k chybějící teorii státu u Marxe se Bonefeld obrací k Hegelovi a starší i novější politické ekonomii. Bonefeld jednou provždy rozbíjí mýtus, že programem neoliberální politiky je oslabení státu. Bonefeld obnažuje ordoliberalní kořeny neoliberalismu a ukazuje, že politika volného trhu předpokládá silný stát, jenž nejen brutálně potlačuje vznikající odpor vůči destruktivním neoliberálním opatřením, nýbrž i diskurzivně utváří podoby lidské subjektivity, která má sebe sama nahlížet jako kalkulujícího agenta buržoazní svobody podmíněné tržními interakcemi. Existence kapitalistického státu předpokládá odpolitizování nákupu a prodeje pracovní síly. Demokratizace společenských vztahů, jež sociální instituci trhu a jí vlastní iracionalitu a fortiori problematizuje, proto musí být vždy potlačena reakčními silami. „Bonapartismus je teologií politické reakce“, což v jistých socio-historických konstelacích zakládá explicitní afinitu zastánců volného trhu k fašismu (s. 180). Devátá kapitola interpretuje antisemitismus jako iracionální formu antikapitalismu, která projekuje abstraktní a člověku nepřátelský charakter kapitalistických sociálních vztahů do figury žida. Židé jsou pro antisemity ztělesněním kapitalistické perverze, proti níž se staví „konkrétní“ dimenze kapitalistické existence, jako jsou fantasmata národní pospolitosti a kapitálem nedotčené konkrétní práce. Antisemitismus je proto fetišovou kritikou kapitalismu.

¹ Srov. recenzní studii Juraje Halase v tomto čísle: „Úvod do Marxovho myslenia“, s. 83–91. (Pozn. redakce.)

Bonefeldova kniha navazuje na to nejlepší z tradice neortodoxního marxismu a kritické teorie. Je vyústěním a shrnutím autorovy dosavadní práce na kritice reálně převrácené stejně jako vyšinuté (*verrückte*) kapitalistické společnosti. Jejím teroru a všeobecné nízkosti čelí Bonefeld jako komunistický aristokrat s otevřeným hledím: jeho myšlení je erudovanou, upřímnou a smělou praxí kritiky všeho existujícího *ad hominem*; svrchovaně kritickým vztahem reifikovaného světa kapitálu, který se ustavuje za zády jednotlivců v jejich vlastní aktivitě, zpět k jeho tvůrcům. Bylo by lze namítat, že Bonefeldova argumentace v některých kapitolách až příliš následuje myšlenkové zdroje, z nichž vychází, že k mnohým jeho závěrům došla teoretická kritika kapitalismu již před drahnou dobou. Tomu se však nelze v kritické teorii, která je založena na permanentním kritickém dialogu se svou vlastní historií – jinak by jí hrozilo, že se zhroutí do teorie tradiční –, nikdy zcela vyhnout. Za větší mezeru v recenzované knize považuji absenci jakékoli diskuze vztahu mezi přírodním substrátem lidské existence a jeho sociální objektivizací. Bonefeld se tomuto tématu, jež se ve frankfurtské škole obráží v úsilí o historicky určitou rekonstrukci psychoanalýzy a její syntézu s marxismem a kterému se v českém prostředí věnovala meziválečná avantgarda, surrealismus i Robert Kalivoda, programově vyhýbá, jakkoli v jeho teoretizování tu a tam probleskne jako vytěsněná tužba. I tak bude čtení, debatování a použití Bonefeldova díla v našem prostředí mimořádně přínosné, o tom je recenzent skálopevně přesvědčen.

Martin Nový